

Piotr Kosiorek

Sytuacja, rola i znaczenie imigrantów z byłego ZSRR w Izraelu – między tożsamością radziecką a żydowską

Abstrakt

Imigranci z byłych republik radzieckich przyjeżdżali do Izraela w różnych okolicznościach, motywowani czynnikami natury politycznej, ekonomicznej, społecznej oraz kwestiami bezpieczeństwa. Ich największa liczba przybywała do państwa żydowskiego w ramach fali migracyjnej lat 70. XX w., oraz przede wszystkim „wielkiej rosyjskiej aliji” lat 90. tegoż wieku. Kolejna liczna grupa wyemigrowała w latach 2000-2009 oraz 2014-2019. Wzrasta także liczba osób pochodzenia żydowskiego przybywających do Izraela w związku z otwartą agresją rosyjską na Ukrainę. Wychodzący z byłych republik radzieckich to kolejny komponent izraelskiej wielokulturowości. Wśród rosyjskojęzycznych przybyszy dość nietypową zbiorowością są oligarchowie, biznesmeni oraz miliarderzy, którzy również oddziałują na życie społeczno-polityczne kraju, szczególnie w sferze instytucjonalnej. Warta odnotowania jest także występująca obecnie tendencja łączenia elementów radzieckich i żydowskich w sferze polityki historycznej oraz uzupełnianie izraelskiej historiografii okresu II wojny światowej o wątki związane z ZSRR. Celem niniejszego artykułu jest analiza roli i znaczenia społeczności rosyjskojęzycznych Żydów w Izraelu. Tekst stanowi próbę odpowiedzi na pytanie, w jakim stopniu i na jakich płaszczyznach można mówić o unifikacji dwóch zbiorowości – miejscowej izraelskiej oraz imigranckiej.

Słowa kluczowe: Izrael, ZSRR, państwa postradzieckie, demografia, migracje, fale migracyjne, alija

Wstęp

Fale migracyjne wraz z propagowaniem oraz rozwijaniem osadnictwa żydowskiego w Palestynie to jedne z głównych czynników mających wpływ na powstanie współczesnego Izraela. Obie kwestie stały się fundamentem dla założenia państwa żydowskiego już za czasów Teodora Herzla (1860-1904) – austriackiego dziennikarza żydowskiego pochodzenia, który ideę syjonistyczną przekształcił w projekt o charakterze politycznym. W swojej książce pt. *Państwo żydowskie* z 1896 r. postulował nie tylko utworzenie ojczyzny społeczno-politycznej dla Żydów, lecz także opracował projekt emigracji osadników do Palestyny. Ciałem mającym porządkować sprawy biznesowe i ekonomiczne imigrantów była agencja o nazwie Kompania Żydowska. Kolonizacja miała być stopniowa, a nowi przybysze mieli zająć się budową infrastruktury drogowej i kolejowej oraz łączności telefonicznej¹. W 1897 r. w Bazylei odbył się I Kongres Syjonistyczny, na którym przyjęto tzw. „program bazylejski” określający cele i zasady syjonizmu jako ruchu politycznego. Priorytetem oraz podstawowym założeniem programu było utworzenie państwa żydowskiego, którego istnienie miało być potwierdzone przez prawo międzynarodowe. Określono także środki i metody, które miały doprowadzić do utworzenia siedziby narodowej dla Żydów. Jednym z nich było osiedlanie się w Palestynie żydowskich robotników, rzemieślników, rolników czy fabrykantów². Herzl zorganizował sprawny aparat polityczny umożliwiający urzeczywistnienie kolonizacji Palestyny, jednak warto odnotować, że jeszcze przed wystąpieniem austriackiego dziennikarza miała miejsce pierwsza *alija* (fala migracyjna, hebr. *wstąpienie*). Była ona związana z zamieszkami rewolucyjnymi w Rosji po śmierci cara Aleksandra II Romanowa w 1881 r. Wtedy to, na skutek oskarżenia Żydów o wszystkie nieszczęścia, jakie spadły na naród rosyjski, rozpoczęła się pierwsza masowa migracja ludności żydowskiej do Palestyny. W okresie poprzedzającym utworzenie Państwa Izrael, czyli do 1948 r., miało miejsce sześć aliji. Odpowiednio w latach 1881-1903, 1904-1913, 1919-1923, 1924-1931, 1931-1940 i 1941-1948. W ich wyniku liczba Żydów zamieszkujących Palestynę zwiększyła się z ok. 40 tys. w 1880 r. do ok. 500 tys. w 1947 r.³. Po powstaniu Izraela w 1948 r. trendy demograficzne także były rosnące. W latach 1948-1951 miała miejsce masowa migracja licząca blisko 690 tys. osób, w tym ponad 106 tys. Żydów z Polski⁴. Ludność żydowska przybywała do Izraela z różnych zakątków świata, skutkiem czego społeczeństwo izraelskie stało się mozaiką społeczno-kulturową. Taki stan

¹ D. Cohn-Sherbok, D. El-Alami, *Konflikt palestyński – izraelski*, Warszawa 2002, s. 21.

² D. Grinberg, *Bazylejski program*, http://www.jhi.pl/psj/bazylejski_program (30 VI 2022).

³ M. Jadwiszczok, *Pierwsza wojna izraelsko-arabska 1948 roku i jej wpływ na formowanie się Izraelskich Sił Obronnych*, Poznań 2010, s. 8.

⁴ J. Kaplan, *The Mass Migration to Israel of the 1950s*, <https://www.myjewishlearning.com/article/the-mass-migration-of-the-1950s/> (30 VI 2022).

rzeczy utrzymuje się do dzisiaj, bowiem do Izraela wciąż przyjeżdżają nowi przybysze. Celem niniejszego artykułu jest analiza sytuacji jednej z grup imigrantów – Żydów z byłych republik radzieckich. Ich największa obserwowalna liczba przybywała do państwa żydowskiego w latach 70. i przede wszystkim 90. XX w. Kolejna liczna grupa wyemigrowała w latach 2000-2009 oraz 2014-2019. Wzrasta także liczba osób pochodzenia żydowskiego przybywających do Izraela w związku z nową odsłoną wojny na Ukrainie. Warto odnotować również specyficzne grono oligarchów, miliarderów oraz biznesmenów z byłych republik związkowych, którzy także oddziałują na życie społeczne oraz polityczne kraju. Hipoteza tekstu opiera się na założeniu, że imigranci z państw postradzieckich doprowadzili do hybrydyzacji izraelskiej i radzieckiej tożsamości podtrzymując związki z pierwotną ojczyzną przy jednoczesnej asymilacji z izraelskim społeczeństwem. Pytanie badawcze towarzyszące hipotezie dotyczy zagadnienia, w jakich sferach (państwowej, ideologicznej, tożsamościowej czy kulturowej) dokonano się połączenie dwóch zbiorowości – miejscowej izraelskiej oraz imigranckiej. Główne metody badawcze wykorzystane w tekście to metoda behawioralna oraz wnioskowanie. Analiza postępowania grup i jednostek względem ich roli w szerszej zbiorowości politycznej wraz ze zbadaniem następstw oraz przesłanek związanych z migracjami przybyszów z byłego ZSRR do Izraela pomogą w rozważeniu zaprezentowanej hipotezy, a także umożliwią umiejscowienie imigrantów z byłych republik związkowych w społeczeństwie państwa żydowskiego.

Fala migracyjna z lat 70. XX w.

Izrael promujący przyjazd i osiedlanie się ludności żydowskiej w kraju ma w założeniu być „domem dla wszystkich Żydów”⁵, co w głównej mierze determinuje działania decydentów politycznych, którzy w swojej polityce wewnętrznej i publicznej eksponują głównie komponenty żydowskie. Niesie to za sobą implikacje także w kontekście polityki demograficznej Izraela, ponieważ aspekt populacyjny jest istotnym elementem w konflikcie z Palestyńczykami. Sergio Della Pergola wskazuje, że głównym wyzwaniem dla Państwa Izrael jako rdzennego państwa narodu żydowskiego jest zachowanie wyraźnej i niekwestionowanej większości żydowskiej wśród całkowitej populacji Izraela⁶. W lipcu 1950 r. w celu powiększenia

⁵ W takim tonie wypowiadał się m.in. były premier Izraela, Benjamin Netanyahu w 2015 r., kiedy to w kraju miały miejsce napięcia między ortodoksami a Żydami reformowanymi. T. Pileggi, T. Staff, *Netanyahu Doubles Down in Reform row: 'Israel is Home for All Jews'* [12 VI 2015], <https://www.timesofisrael.com/netanyahu-doubles-down-in-reform-row-israel-is-home-for-all-jews/> (30 VI 2022).

⁶ S. Della Pergola, *Jewish Demographic Policies. Population Trends and Options in Israel and in Diaspora* (Jewish People Policy Institute), Jerozolima 2011, s. 11.

liczby obywateli Kneset uchwalił *Prawo Powrotu*. To właśnie na jego podstawie imigranci z byłego ZSRR mogli osiedlić się w Izraelu. Według artykułu pierwszego dokumentu, każda osoba pochodzenia żydowskiego ma prawo przybyć do kraju i otrzymać obywatelstwo⁷. Akt prawny uzupełniono o dwie poprawki w 1954 i w 1970 r. W następstwie drugiej, *Prawo Powrotu* rozszerzono na potomków oraz współmałżonków Żydów. Nowelizacja definiowała także „Żyda” jako osobę urodzoną z matki Żydówki, która dokonała konwersji na judaizm, nie będącą wyznawcą żadnej innej religii⁸. Pomimo możliwości prawnej ze strony Państwa Izrael, Moskwa utrudniała emigrację z ZSRR. Dopiero na początku lat 70. XX w., w wyniku odprężenia pomiędzy Wschodem i Zachodem oraz przyjęcia tzw. poprawki Jacksona-Vanika mającej na celu wywarcie presji handlowej na kraje bloku komunistycznego, ograniczające swobodę emigracji i prawa człowieka, pojawiła się pierwsza możliwość wyjazdu większej liczby osób z ZSRR⁹. Co prawda władze w Moskwie pozwalały na emigrację od 1968 r. w ramach tzw. „łączenia rodzin”, jednak wychodźstwo było ograniczone corocznie. Szacuje się, że w latach 1970-1988 z ZSRR wyemigrowało ok. 291 tys. Żydów¹⁰, z czego ok. 165 tys. jako kierunek wybrało Izrael¹¹.

Cechą charakterystyczną przybyszów z lat 70. było silne poczucie żydowskiej tożsamości. Ci, którzy wyjechali do Izraela byli w pełni świadomi wyboru destynacji. Znaczna część imigrantów jako cel podróży z różnych przyczyn wybierała również Stany Zjednoczone. W ramach tej *aliji*, do państwa żydowskiego udawały się osoby z Gruzji czy Mołdawii oraz także z Azji Środkowej i krajów bałtyckich, z których te ostatnie częścią ZSRR stały się dopiero w 1940 r. Oznaczało to, że społeczeństwa tych państw nie były w dużym stopniu „zsowietyzowane”. Na tych obszarach wciąż była silna pamięć o żydowskich tradycjach oraz idei syjonizmu¹². Szczególnie aktywna w dążeniu do dołączenia do izraelskiej wspólnoty narodowej była mniejszość żydowska w Gruzji, publicznie domagająca się prawa do emigracji. Motywacja radzieckich Żydów była silna do tego stopnia, że zakładali grupy edukacyjne w celu nauki współczesnego języka hebrajskiego,

⁷ Jewish Virtual Library, *Israel's Basic Laws: The Law of Return*, <https://www.jewishvirtuallibrary.org/israel-s-law-of-return> (30 VI 2022).

⁸ *Ibidem*.

⁹ C. Moh, *The Jackson-Vanik Amendment and U.S.-Russian Relations* [3 II 2010], <https://www.wilsoncenter.org/event/the-jackson-vanik-amendment-and-us-russian-relations> (30 VI 2022).

¹⁰ M. Tolts, *A Half Century of Jewish Emigration from the Former Soviet Union*, Jerozolima 2019, s. 1-2.

¹¹ Jewish Virtual Library, *Total Immigration to Israel from the Former Soviet Union (1948 – Present)*, <https://www.jewishvirtuallibrary.org/total-immigration-to-israel-from-former-soviet-union> (30 VI 2022). Warto odnotować, że dane dot. liczebności *aliji* z lat 70. XX w. różnią się w zależności od materiału źródłowego. Anita Shapira podaje, że było to ok. 200 tys. osób. Patrz: A. Shapira, *Historia Izraela*, Warszawa 2018, s. 524.

¹² A. Shapira, *Historia Izraela...*, s. 534.

żydowskiej tradycji oraz zasad judaizmu. Organizowali spotkania, podczas których śpiewali pieśni w języku hebrajskim oraz prowadzili dysputy o Izraelu¹³. Z tego względu falę migracyjną tamtego okresu określa się mianem „aliji syjonistycznej”. Nie bez znaczenia był także wynik wojny sześciodniowej, skutkiem której było rozbudzenie wśród Żydów z państw związkowych poczucia dumy z własnego pochodzenia i tożsamości. Efektem wojny było czterokrotne zwiększenie terytorium Państwa Izrael¹⁴, wzrost gospodarczy oraz podniesienie standardu życia izraelskich obywateli¹⁵. Aspekt ekonomiczny zdecydowanie wpłynął na zwiększenie zainteresowania osiedleniem się w Izraelu. Recesja, stagnacja gospodarcza wczesnych lat 60. XX w. była wyraźnie wypierana przez korzystną koniunkturę po wojnie. Dodatkowo z diaspory żydowskiej z Zachodu napływało wsparcie finansowe mające pomóc w absorpcji radzieckich Żydów do izraelskiego społeczeństwa¹⁶. Proces wchłonięcia tej grupy wychodźców z ZSRR, z uwagi na nastawienie i motywację imigrantów do dołączenia do żydowskiej wspólnoty narodowej w Izraelu, należy ocenić pozytywnie. Pomimo faktu, iż Żydzi z republik związkowych zmagali się z negatywnymi stereotypami, to dosyć szybko udało im się dopasować do izraelskiego społeczeństwa. Po przybyciu do Izraela wkomponowali się w obraz tradycyjnego imigranta-syjonisty, który zrywał z kulturą diaspory oraz dotychczasowym dziedzictwem narodowym, aby stać się „nowym Żydem”, zdrowym na „ciele i duchu”. Tak jak koloniści z *aliji* poprzedzających utworzenie Izraela, porzucali swoją dawną tożsamość oraz przyjmowali nowe, hebrajskie imiona i nazwiska. Przystawali mówić po rosyjsku i uczyli się hebrajskiego będąc w pełni świadomi faktu, iż to ten język jest teraz ich ojczystym. Skuteczna integracja była możliwa, ponieważ wychodźcy w latach 70. XX w. nie mieli możliwości utrzymywania kontaktów z dawną ojczyzną z uwagi na zerwanie stosunków dyplomatycznych państw bloku komunistycznego z Izraelem w następstwie wojny sześciodniowej. Żydzi, którzy dołączyli w tym czasie do izraelskiej wspólnoty narodowej, są dzisiaj dość wysoko sytuowani w hierarchii społecznej. Zajmują ważne stanowiska w armii, polityce czy administracji państwowej. Istotna jest tutaj jednak indywidualna kwestia przynależności do rosyjskojęzycznej społeczności. Imigranci z ZSRR nie są bowiem formacją jednolitą i pomimo faktu, iż wkomponowali się w izraelską wielokulturowość, część z nich w różnym stopniu utożsamia się z krajem pochodzenia, np. zachowując język rosyjski, przy jednoczesnym braku identyfikacji z ZSRR. Niektórzy w dalszym ciągu oficjalnie przyznają się do swoich korzeni¹⁷. To w jak odmienny

¹³ *Ibidem*, s. 360-361.

¹⁴ Eadem, *Israel: A History*, Waltham 2012, s. 307.

¹⁵ *Ibidem*, s. 321.

¹⁶ Eadem, *Historia Izraela...*, s. 360.

¹⁷ M. Matusiak, *Rosyjska ulica. Miejsce i znaczenie imigrantów z byłego ZSRR w Izraelu*, „Punkt Widzenia OSW” 2021, nr 84, s. 13-14.

sposób przybycze z państw byłego ZSRR aklimatyzują się w Państwie Izrael widać na przykładzie kolejnej rosyjskojęzycznej *aliji* z lat 90. XX w., największej pod względem liczebności.

Alija lat 90. XX w.

Fala migracyjna z lat 90. XX w. jest szczególna pod wieloma względami. Osadnicy z Rosji od wczesnych faz formowania się ruchu syjonistycznego stanowili bardzo liczną część ludności przybywającej do Palestyny. Jednak to *aliji* z lat 90. XX w. przypisuje się obecnie włączenie rosyjskiego oraz także radzieckiego komponentu do izraelskiej wielokulturowości. Przede wszystkim szczególny jest tutaj masowy charakter imigracji. W latach 1989-1999 z byłych republik związkowych do Izraela przyjechało ponad 836 tys. Żydów¹⁸. Najwięcej z Ukrainy (33%) i Rosji (32%), reszta z Białorusi (8%), Mołdawii (6%) oraz państw bałtyckich (2%)¹⁹. Pozostałe 19% imigrantów pochodziło z państw azjatyckich, takich jak Uzbekistan, Azerbejdżan, Gruzja i innych²⁰. „Wielka rosyjska alija” (*Alija Russit*) była możliwa dzięki liberalizacji prawa emigracyjnego wynikającej z reform przeprowadzonych przez Michaiła Gorbaczowa, prowadzących do przekształceń komunistycznego systemu ZSRR²¹. Przyczyn wychodźstwa o takiej skali można upatrywać w chęci poprawy warunków bytowych i podniesienia statusu ekonomicznego²², pragnieniu zmiany środowiska politycznego, ucieczki od opresyjnego systemu komunistycznego oraz obawy przed działaniami antyżydowskimi po załamaniu milicyjnego porządku w byłym Związku Radzieckim²³. Inaczej niż w przypadku poprzedniej fali migracyjnej, bardzo mały odsetek radzieckich Żydów kierował się pobudkami religijnymi czy ideowymi. Co więcej, Izrael wcale nie był główną destynacją emigrujących i podobnie jak w latach 70. XX w. liczna grupa próbowała udać się do USA²⁴. Z uwagi na kwestie demograficzne była to bardzo niebezpieczna tendencja dla Izraela, tym bardziej, iż w latach 80. XX w. odnotowano

¹⁸ Obliczenia własne na podstawie: Jewish Virtual Library, *Total Immigration...* W literaturze przedmiotu pojawiają się także dane mówiące o ponad milionowej rzeszy imigrantów. Taka liczba jest realna po uwzględnieniu przybyczy, którzy przyjechali do Izraela po 2000 r. W tekście okres ten będzie jednak uwzględniony w innym podrozdziale.

¹⁹ Central Bureau of Statistics, *Immigration to Israel from the Former Soviet Union* [10 I 2001], https://www.cbs.gov.il/en/Statistical/immigration_e.pdf (30 VI 2022).

²⁰ *Ibidem*.

²¹ E. Rudnik, *Spółeczeństwo Izraela – kim są i skąd wzięli się Izraelczycy?*, [w:] *Państwo Izrael. Analiza politologiczno-prawna*, red. E. Rudnik, Warszawa 2006, s. 19.

²² Z tego względu bywa także nazywana potocznie „aliją kielbasianą”, od wyjazdu „za kielbasą”.

²³ *Ibidem*, s. 20.

²⁴ A.M. Solarz, *Podziały wśród społeczności żydowskiej i problemy bezpieczeństwa Izraela*, „Wschodnioznawstwo” 2012, s. 142-143.

najniższy przyrwył ludności. Władze państwowe podjęły zatem kroki mające na celu sztuczne ukierunkowanie wyboru celu podróży rosyjskojęzycznych Żydów. Rząd Icchaka Szamira porozumiał się ze stroną amerykańską w sprawie nowych warunków wydawania wiz, co doprowadziło do wprowadzenia utrudnień natury prawnej związanych z osiedlaniem się w Stanach Zjednoczonych. Skutkiem tego przestawał obowiązywać model wizowy, w którym imigranci mogli uzyskać zgodę na wyjazd na podstawie wizy izraelskiej wydawanej przez przedstawicielstwa Holandii w ZSRR, aby następnie przez tranzyt w Austrii udać się do USA. Od końca 1989 r. wyjazd do Stanów Zjednoczonych był możliwy tylko w przypadku przejścia procedury uzyskania amerykańskiej wizy na terenie Związku Radzieckiego, co było znacznie trudniejsze²⁵. Dla ukierunkowania miejsca osiedlania się Żydów z ZSRR wykorzystano Nativ (Biuro Łącznikowe), organizację powołaną w 1952 r. przez Ben Guriona, od początków działalności mającą za zadanie umożliwianie emigracji Żydom do Palestyny (także nielegalnej). Jednostka doprowadziła do przyjazdu do Izraela w sumie ponad dwóch milionów Żydów, z czego 1,2 mln po 1989 r.²⁶. Nativ nie kierowało się w swoim działaniu dobrem oraz wolnością imigrantów. Najistotniejsze było „skierowanie” jak największej liczby osób do Izraela, co wpisywało się w politykę demograficzną państwa żydowskiego.

Fala migracyjna lat 90. XX w. z uwagi na liczebność była najbardziej kompleksową w dziejach Izraela. Imigranci przybyli do kraju, w którym występowały wyraźne i dość silne podziały wewnętrzne. Były to spory na linii świeccy – religijni Żydzi (włączając w to także konflikty w łonie judaizmu), Żydzi orientalni – Żydzi Aszkenazyjscy oraz podział na lewicę i prawicę. *Alija Russit* z jednej strony uwioczniała kolejne odrębności w sferze tożsamościowej w już i tak podzielonym oraz zróżnicowanym społeczeństwie izraelskim, z drugiej jednak przyczyniła się do zniwelowania i osłabienia różnic między Żydami orientalnymi a Aszkenazyjczykami²⁷. Przyjezdni wyraźnie wyróżniali się na tle społeczeństwa przyjmującego. Była to bardzo wykształcona grupa ludzi o wysokich kwalifikacjach. Tytuły akademickie posiadało 60% imigrantów, z kolei u Izraelczyków było to połowę mniej²⁸. Wśród rosyjskojęzycznych Żydów znaleźli się liczni inżynierowie, naukowcy czy lekarze. Biorąc pod uwagę tylko lata 1990-1993 do Izraela

²⁵ M. Matusiak, *op.cit.*, s. 15-16.

²⁶ Israel Intelligence Heritage & Commemoration Centre (IICC), *Nativ*, https://www.iicc.org.il/?module=category&item_id=110 (10 VII 2022). W ramach operacji „Tajny Most” także polska strona była zaangażowana w transport radzieckich Żydów do Izraela. Zob. T. Kozłowski, *Jak organizowano tranzyt Żydów z ZSRR* [1 II 2017], <https://www.polityka.pl/tygodnik-polityka/historia/1609847,1,jak-organizowano-tranzyt-zydow-z-zsrr.read> (30 VI 2022).

²⁷ A. Picard, *Like A Phoenix: The Renaissance Of Sephardic/Mizrahi Identity In Israel In The 1970s and 1980s*, „Israel Studies” 2016, nr 2, s. 18.

²⁸ A. Shapira, *Historia Izraela...*, s. 523-524.

z terenów byłego ZSRR przyjechało 57 tys. inżynierów i 12 tys. lekarzy²⁹. Imigranci przywieźli ze sobą również ogromną wiedzę technologiczną. To właśnie dzięki Żydom z republik związkowych w Izraelu w latach 90. XX w. rozwinęła się branża high-tech, która stała się jedną z wiodących gałęzi przemysłu i istotnym źródłem eksportu tego kraju³⁰. Jednak pomimo niewielkich sukcesów natury gospodarczej, sytuacja ekonomiczna rosyjskojęzycznych imigrantów raczej nie była zadowalająca. Dużym problemem stała się nieadekwatność izraelskiego rynku pracy do wchłonięcia tak licznej ludności o wysokim cenzusie wykształcenia. Inną kwestią była rozbieżność profesji. Zawody, które w republikach związkowych były pożądane, zupełnie nie odpowiadały warunkom izraelskim. Gałęzie przemysłu, w których oczekiwali znaleźć zatrudnienie przyjezdni, to górnictwo, metalurgia, gazownictwo czy hydroenergetyka. W Izraelu natomiast znajdowali wakaty w sektorze budowlanym, rolnictwie oraz usługach, na stanowiskach obsadzonych wcześniej przez Palestyńczyków, którzy w wyniku I Intifady zostali zmuszeni do porzucenia swoich miejsc pracy. W konsekwencji wykwalifikowana oraz wykształcona kadra reprezentująca wysoki kapitał ludzki podejmowała się często niskopłatnych zawodów, poniżej swoich oczekiwań. Doprowadziło to do poczucia silnego wyalienowania części rosyjskojęzycznych Żydów, którzy czuli się oszukani przez Państwo Izrael. Kraj ten obiecywał im serdeczne przyjęcie do wspólnoty narodowej, a władze deklarowały, że nowi przybysze są potrzebni. Rzeczywistość sprawiła, iż z powodu braku perspektyw rozwoju dotychczasowej kariery zawodowej wśród części imigrantów pojawiło się poczucie nieprzydatności i opuszczenia. W związku z tym znalazła się grupa takich, którzy zdecydowali się wrócić do dawnej ojczyzny, bądź wyemigrowali do innego kraju³¹. Ich wiedza, doświadczenie oraz kompetencje były dla izraelskiej gospodarki w większości zbędne, nie licząc niewielkiej liczby specjalistów zatrudnionych w branży high-tech oraz sektorze IT, którzy rozwinęli w Izraelu dziedzinę nowych technologii³². Podsumowując sytuację ekonomiczną rosyjskojęzycznych imigrantów należy stwierdzić, że przez okres ponad dwudziestu lat byli oni gorzej sytuowani materialnie. Praktycznie od początku lat 90. XX w. większość z nich należała do

²⁹ S. Maital, *The Debilitating Brain Drain* [6 II 2013], <https://www.jpost.com/Magazine/Opinion/The-debilitating-brain-drain> (30 VI 2022).

³⁰ A. Shapira, *Historia Izraela...*, s. 525.

³¹ M. Matusiak, *op.cit.*, s. 32-33.

³² Kwestia niedostosowania izraelskiego rynku pracy do kapitału ludzkiego nie była problemem tylko rosyjskojęzycznej populacji kraju. Tamtejsze media w 2013 r. alarmowały o zjawisku drenażu mózgow występującym w państwie. Problem ten dotknął szczególnie nauk ścisłych, technicznych oraz matematycznych. Przyczyn tego można było upatrywać m.in. w rosnących kosztach życia w Izraelu, czy braku wolnych miejsc pracy w ww. dziedzinach. Badania wykazują, że spośród 360,5 tys. Izraelczyków, którzy ukończyli studia w latach 1985-2000, ponad 18 tys. mieszka za granicą od trzech lat bądź dłużej. Zatem kwestia ta dotyczyła i wciąż dotyczy większej części społeczeństwa izraelskiego. Zob. S. Maital, *op.cit.*

ubogiej części społeczeństwa, podczas gdy tylko niewielki odsetek plasował się na wyższym szczeblu drabiny społecznej. Dopiero po ponad dwudziestu latach od emigracji, po 2010 r. szacowano, że wynagrodzenia Żydów z byłego ZSRR zbliżyły się do pensji miejscowych Izraelczyków³³.

Przybysze z „wielkiej rosyjskiej aliji” niewątpliwie wnieśli do izraelskiej wielokulturowości nowe elementy. Bardzo konsekwentnie odmówili odcięcia się od przeszłości. Pod tym względem zdecydowanie różnili się od swoich poprzedników, którzy w latach 70. XX w. wyjechali do Izraela zrywając związki z krajem pochodzenia, zrzekając się starej tożsamości. Wpływ na to niewątpliwie miał fakt, że osoby migrujące w latach 90. XX w. miały realne możliwości zachowania kontaktów z dawną ojczyzną oraz podtrzymywania relacji rodzinnych. Rozpad ZSRR wraz z ponownym nawiązaniem stosunków dyplomatycznych zakończył utrudnienia w przemieszczaniu się, co pozwalało na wyjazdy do rodzimych krajów. Inaczej niż w przypadku „aliji syjonistycznej”, imigranci z *Alija Russit* nie zmieniali swoich słowiańskich nazwisk oraz nie ideologizowali zmiany otoczenia, przyjęcia nowego obywatelstwa i funkcjonowania w odmiennym środowisku. Wciąż byli przywiązani do dawnych ojczyzn oraz adaptowali się stopniowo, ucząc się języka hebrajskiego oraz poznając nowe zwyczaje. W dalszym ciągu w życiu codziennym posługiwali się w głównie językiem rosyjskim. Przyczynili się do urozmaicenia społecznego Państwa Izrael stając się nawet aktywnymi uczestnikami sporów wewnętrznych natury tożsamościowej, wpisując się w podział na świeckich i religijnych Żydów, gdzie ci drudzy podają w wątpliwość ich „żydowskość”. Sytuacja ta prowadzi do umacniania się negatywnych stereotypów, a nawet do różnych form dyskryminacji rosyjskojęzycznych przybyszy. Wpływ partii i autorytetów religijnych na życie społeczno-polityczne Izraela niewątpliwie utrudnia zwykłą egzystencję imigrantom z byłego ZSRR. Kwestia dowodzenia swojej żydowskiej tożsamości jest istotna m.in. w sytuacji zawarcia małżeństwa, gdzie to Trybunał Rabinacki określa, czy dany obywatel zgodnie z halachą (prawem żydowskim) rzeczywiście jest Żydem. Nawet jeśli miała miejsce konwersja na judaizm, to jeśli nastąpiła na nieortodoksyjną odmianę wyznania mojżeszowego, to takiej osobie można odmówić udzielenia ślubu. W tej sytuacji tożsamość żydowska nie może być definiowana na podstawie świeckich przepisów³⁴. Wpływ ortodoksów na funkcjonowanie oraz legislację Izraela znacznie ogranicza imigrantom z byłych republik radzieckich pełną integrację z izraelskim społeczeństwem.

Przyjezdni z *Alija Russit* byli zlaicyzowani, przywiązani do wartości radzieckich, a także niekoniecznie utożsamiali się z żydowską tradycją. Mieli świadomość swojego żydowskiego pochodzenia, jednak nie pielęgnowali więzi

³³ L. Gradstein, *Racial Discrimination Rife in Israel's Labor Market* [19 XII 2012], <https://www.jpost.com/Features/In-TheSpotlight/Racial-discrimination-rife-in-Israel's-labor-market> (30 VI 2022).

³⁴ A. Pohl, *Wpływ judaizmu na prawodawstwo Izraela*, „Refleksje” 2014, nr 9, s. 39.

narodowo-etnicznych w duchu kultury jidysz. Zamiast tego cechowali się chęcią podtrzymywania i zachowania wysokiej kultury rosyjskiej w Izraelu³⁵. W związku z tym w kraju szybko pojawiły się wydawnictwa publikujące książki w języku rosyjskim. Powstały także rosyjskojęzyczne gazety i czasopisma. Dla rozpowszechniania i utrzymywania swojego dziedzictwa kulturowego wychodźcy z byłych republik radzieckich założyli także Teatr Gesher (Most) oraz spopularyzowali muzykę klasyczną. Zaangażowanie imigrantów w tej sferze było spowodowane ich niezadowolaniem z poziomu kultury izraelskiej. Krytykowali oni również tamtejszy system edukacji, wobec czego zorganizowali własny program nauczania, który sformułowali według swoich zasad. Zakładali szkoły, które cechowały się wysokimi osiągnięciami. Co prawda były to placówki z programem w języku hebrajskim, jednak odbywały tam się także zajęcia z języka rosyjskiego oraz z rosyjskiej kultury³⁶. Pod koniec lat 90. XX w. i w pierwszej dekadzie XXI w. powstały rosyjskojęzyczne portale internetowe (np. vesty.co.il, mignews.com, NEWSru.com, 7kanal.co.il), stacje radiowe (w ramach stacji KAN REKA) oraz kanały telewizyjne (Channel 9, RTVi)³⁷. Wszystkie omówione aspekty związane z tworzeniem własnych wzorców kulturowych sprawiły, że imigrantów lat 90. XX w. można sytuować pomiędzy tożsamością izraelską a radziecką. Z jednej strony funkcjonują w izraelskim społeczeństwie, stając się pełnoprawnymi obywatelami kraju na podstawie *Prawa Powrotu* (ograniczającego ich jednak w sferze konfesyjnej), jednak identyfikują się z Izraelem jedynie państwowo. Kulturowo w dalszym ciągu bliższe im są wzorce radzieckie, język rosyjski, rosyjskojęzyczne media, muzyka klasyczna oraz rosyjska edukacja i kultura wysoka. Przybysze z tego okresu stanowią przykład połączenia obywatelskości izraelskiej z duchowością i tożsamością sowiecką.

Migracje rosyjskojęzycznych Żydów do Izraela w XXI w.

Alija lat 90. XX w. sprawiła, że do państwa żydowskiego przybyła niewątpliwie najbardziej liczna rzesza imigrantów w historii kraju. Swoją liczebnością przewyższała tzw. „wielką aliję” (1948-1951), w ramach której w ciągu zaledwie kilku lat do Izraela trafiło 690 tys. osób, o czym była mowa we wstępie. W literaturze przedmiotu można znaleźć informacje mówiące o tym, że przybysze z byłych republik związkowych są grupą ponadmilionową. Szacunki te uwzględniają imigrantów, którzy wyjechali w XXI w. Trudno spodziewać się kolejnej tak bardzo licznej migracji jak ta w latach 1989-1999. Pomimo tego, trendy demograficzne

³⁵ A. Shapira, *Historia Izraela...*, s. 526-527.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ M. Matusiak, *op.cit.*, s. 29.

w Izraelu w dalszych latach również były rosnące³⁸. Szacuje się, że w latach 2000-2009 do Izraela mogło wyemigrować ok. 155 tys. rosyjskojęzycznych Żydów³⁹. Widoczny odsetek imigrantów przybywających do państwa żydowskiego odnotowuje się także wraz z ponownym objęciem urzędu prezydenta Rosji przez Władimira Putina w 2012 r. Od lat 2009-2013 odnotowywano przyływ ok. 7 tys. imigrantów rocznie, z kolei w 2014 r. liczba ta zwiększyła się do 11 tys. W następnych latach, zarówno w 2015, jak i w 2016 r., do Izraela wyjechało po 14 tys. osób, a w 2017 r. już 16 tys. Wyraźny wzrost nastąpił w 2018 r. Do państwa żydowskiego wyemigrowało wtedy prawie 19 tys. przybyszy, a rok później było to już ponad 24 tys. imigrantów. W 2020 r. liczba przyjezdnych znowu zaczęła spadać. W tym czasie odnotowano ok. 11 tys. emigrujących, rok później podobnie⁴⁰. Nie sposób stwierdzić, czy wszyscy nowo przybyli imigranci mają zamiar na stałe osiedlić się w Izraelu, niemniej jednak dane liczbowe wyraźnie pokazują, iż co roku odnotowuje się przyływ osób, a władze państwa żydowskiego zachęcają przyjezdnych do pozostania w kraju. Wobec tego, iż nasilenie migracji wzrosło po ponownym objęciu fotela prezydenckiego przez Putina, można stwierdzić, że jednym z powodów wyjeżdżających była niechęć do konfrontacyjnej polityki Moskwy. Innymi elementami mogły być także opresyjna sytuacja wewnętrzna oraz ograniczanie swobód obywatelskich przez Federację Rosyjską. Kolejną kwestią potęgującą niechęć do prezydenta Rosji jest agresywna polityka zagraniczna Kremla. Chodzi tutaj przede wszystkim o aneksję Krymu i agresję rosyjską na Ukrainę. Warto odnotować, że nie tylko imigranci z Ukrainy emigrowali do Izraela z tego powodu. Z polityką Kremla nie zgadzali się także Rosjanie i oni także podejmowali decyzję o opuszczeniu swojego kraju. Z tego względu *alija* drugiej dekady XXI w. jest nazywana „aliją Putina”⁴¹. Osoby wyjeżdżające do Izraela nie kierowały się potrzebami ekonomicznymi, lecz poszukiwaniem miejsca o większym stopniu wolności. W samym Izraelu panowała nawet opinia, która urosła do rangi stereotypu, mówiąca, że wszyscy spauperyzowani rosyjscy Żydzi przybyli do kraju w latach 90. XX w. natomiast ci, którzy dokonali *aliji* później, byli na wyższym szczeblu drabiny społecznej. To stwierdzenie może sugerować, że w drugiej dekadzie XXI w. do Izraela przyjechali ludzie wysoko sytuowani, o wyższym statusie

³⁸ Tak wynika z raportu zaprezentowanego na Konferencji Herzlijskiej w lutym 2010 r. przez pochodzącego z Ukrainy Władimira Khanina, będącego w tym czasie głównym naukowcem izraelskiego Ministerstwa Absorpcji Imigrantów (od 2017 r. Ministerstwo Aliji i Integracji). V. Khanin, *Aliyah from the Former Soviet Union: Contribution to the National Security Balance* [II 2010], https://www.gov.il/BlobFolder/reports/research_2010_1/he/Aliyah - contribution to national security.pdf (10 VII 2022).

³⁹ Obliczenia własne na podstawie: Jewish Virtual Library, *Total Immigration...*

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ L. Galili, *The Other Tribe: Israel's Russian – Speaking Community and How It is Changing in the Country* [IX 2020], https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2020/09/FP_20200921_other_tribe_galili.pdf (10 VII 2022).

materialnym⁴². Wskazuje się również na spory wewnątrz grup imigranckich. Przyjezdni przybyli po objęciu urzędu przez Putina nie czują przywiązania do Izraela, nie zgadzają się z różnymi elementami izraelskich realiów politycznych oraz są bardziej liberalni. Osiedlając się w Izraelu nie decydują się na przeprowadzkę do rosyjskojęzycznych enklaw, częściej jako miejsce zamieszkania wybierając większe ośrodki miejskie, takie jak Tel Awiw. Przybysze wcześniejszej fali z lat 90. XX w. zarzucają nowo przybyłym przedmiotowe traktowanie Izraela, jako miejsca tymczasowego zamieszkania, nie zaś jako nowej ojczyzny⁴³.

Nowa odsłona wojny rosyjsko-ukraińskiej zapoczątkowana niesprowokowaną agresją na Ukrainę 24 II 2022 r. jest następną przyczyną wzmożenia procesów migracyjnych do Izraela. Jeszcze przed inwazją, w związku z gromadzeniem wojsk rosyjskich przy granicy z Ukrainą oraz eskalacją konfliktu, władze izraelskie miały przygotować wstępny plan ewakuacji 200 tys. ukraińskich Żydów poprzez utworzenie mostu powietrznego⁴⁴. Ukraińscy Żydzi uciekali przed wojną do państw ościennych, takich jak Polska, Mołdawia, Rumunia, aby następnie udać się do Izraela. Według informacji podanych przez Agencję Żydowską, Ministerstwo Aliji i Integracji ma zorganizować poszerzony pakiet świadczeń socjalnych i zagwarantować tymczasowe zakwaterowanie w hotelach rozsianych po całym kraju⁴⁵. Imigracja do Izraela po 24 II 2022 r. wzrasta. Dnia 13 III tego roku do państwa żydowskiego przyjechało ponad 600 Żydów z Ukrainy⁴⁶. Osiem dni później, 21 III liczba przyjezdnych zwiększyła się do 12 tys., jednak nie ma informacji o tym, ilu spośród nich miało żydowskie pochodzenie⁴⁷. Władze Izraela zastrzegły, że uchodźcy z Ukrainy nie będący Żydami, nie będą mogli zostać w kraju na stałe z uwagi na brak możliwości zastosowania wobec nich *Prawa Powrotu*⁴⁸. Dnia 23 III do państwa żydowskiego dotarła już kolejna, licząca ponad 3 tys. grupa nowych uchodźców. Stan na ten dzień wynosił 15,2 tys. osób, z czego tylko 4,2 tys. mogło ubiegać się o izraelskie obywatelstwo i zostać w kraju na stałe. Pozostałe 11 tys. zostało sklasyfikowanych nie jako imigranci, lecz jako uchodźcy oraz pod-

⁴² M. Matusiak, *op.cit.*, s. 17.

⁴³ *Ibidem*, s. 19.

⁴⁴ S.Y. Rigler, *In Ukraine, The Escape Road not Taken* [27 II 2022], <https://aish.com/in-ukraine-the-escape-road-not-taken/> (10 VII 2022).

⁴⁵ J.A. Gross, *Hundreds of Jews Fleeing Ukraine to Arrive in Israel Next Week* [2 III 2022], <https://www.timesofisrael.com/hundreds-of-jews-fleeing-ukraine-to-arrive-in-israel-next-week/> (10 VII 2022).

⁴⁶ Y. Kempinski, *Record 600 New Immigrants from Ukraine to Arrive Today* [23 III 2022], <https://www.israelnationalnews.com/news/323825> (10 VII 2022).

⁴⁷ Y.A. Miller, *Two Ukrainians discover They're Sisters while Fleeing to Israel* [21 III 2022], <https://aish.com/two-ukrainians-discover-theyre-sisters-while-fleeing-to-israel/> (10 VII 2022).

⁴⁸ S. Bashi, *Israel Welcomes Ukrainian Refugees. Why Can't It Do the Same for Palestinians Married to Israelis, Like My Spouse?* [2 V 2022], <https://forward.com/opinion/501273/israel-welcomes-ukrainians-not-palestinians-married-to-israelis/> (10 VII 2022).

legało innym, bardzo restrykcyjnym przepisom⁴⁹. Dnia 7 IV szacowano, że już ponad 10 tys. obywateli Ukrainy pochodzenia żydowskiego dotarło do Izraela⁵⁰. Można pokusić się o ekstrapolację i stwierdzić, że bardzo możliwe jest wzmożenie imigracji ukraińskich Żydów do państwa żydowskiego. Pod koniec lipca 2022 r. „The Times of Israel” podawał, że w związku z wojną rosyjsko-ukraińską lata budowania i rozwijania żydowskiej diaspory na Ukrainie zostały zaprzepaszczone⁵¹. Należy zatem spodziewać się następnej liczby imigrantów z tego kraju, tym bardziej, że niewiele wskazuje na to, aby trwająca już od 2014 r. wojna ukraińsko-rosyjska miała się szybko zakończyć. Pozostaje czekać na dalszy rozwój wydarzeń i obserwować kolejne ruchy migracyjne społeczności żydowskiej. Możliwe, że w przyszłości będzie to kolejna znacząca *alija* w dziejach państwa żydowskiego, jednak na pewno nie tak liczna jak *Alija Russit*. Według informacji podanych przez Żydowską Federację Ameryki Północnej (Jewish Federations of North America), dzięki Amerykańsko-Żydowskiemu Połączonemu Komitetowi Dystrybucyjnemu (American Jewish Joint Distribution Committee, JDC) od początku wojny do 4 V 2022 r. z Ukrainy ewakuowano już w sumie 12,5 tys. Żydów⁵².

Oligarchowie z byłych republik związkowych

Inną grupą rosyjskojęzycznych członków izraelskiej społeczności jest dość nietypowe grono oligarchów, miliarderów oraz biznesmenów pochodzących z państw postradzieckich. Nie sposób umiejscowić ich w żadnej z omówionych *aliji* z uwagi na to, iż nie jest to zwarta zbiorowość przybyła do Izraela w konkretnych okolicznościach oraz uwarunkowaniach. Są to zarówno postacie powiązane z obecnym rosyjskim systemem władzy, ludzie sprzeciwiający się polityce Kremla, jak i osoby nie mające żadnych korelacji z moskiewskimi decydentami. Podobnie jak reszta rosyjskojęzycznych Żydów nie jest to grupa jednolita. Ich stopień zależności, zarówno od Rosji, jak i od państwa żydowskiego jest związany z indywidualnymi interesami oraz kwestiami biznesowymi czy finansowymi. W tym podrozdziale zostaną omówione tylko najbardziej znane przykłady działalności

⁴⁹ I. Kershner, *Ukraine War Ignites Israeli Debate Over Purpose of a Jewish State* [23 III 2022], <https://www.nytimes.com/2022/03/23/world/middleeast/israel-ukraine-refugees-jewish.html> (10 VII 2022).

⁵⁰ Jewish News Syndicate, *Israeli Immigration Minister Visits Ukraine to Boost 'Aliyah'* [7 IV 2022], <https://www.jns.org/israeli-immigration-minister-visits-ukraine-to-boost-aliyah-ef-forts/> (10 VII 2022).

⁵¹ C. Liphshiz, *How Russia's War is Undoing 30 Years of Jewish Community Building in Ukraine* [24 VII 2022], <https://www.timesofisrael.com/how-russias-war-is-undoing-30-years-of-jewish-community-building-in-ukraine/> (26 VII 2022).

⁵² The Jewish Federations, *Jewish Federations & the Crisis in Ukraine: May 4 2022* [4 V 2022], <https://www.jewishfederations.org/fedworld/ukraine-crisis-update-may-4-2022> (10 VII 2022).

oligarchów z byłego ZSRR w Izraelu, a także najistotniejsze aspekty mogące wpływać na kształtowanie wzorców kulturalnych i politycznych. Nie sposób jednak dokładnie omówić wszystkich czynników mogących wpływać na ich pozycję. Jest to grupa bardzo rozproszona, spośród której większość nie mieszka na stałe w Izraelu. Są jednak zaangażowani w działalność na szczeblu lokalnym i regionalnym, a ich aktywność nie zawsze ma charakter oficjalny. Dwa najbardziej istotne sektory, które można powiązać z oligarchami z byłych republik radzieckich posiadającymi izraelskie paszporty to pole instytucjonalno-organizacyjne oraz kwestia polityki historycznej/polityki pamięci.

Przykładem działalności instytucjonalnej jest związek fundacji The Genesis Philanthropy Group, założonej przez rosyjskich miliarderów – Michaiła Fridmana, Piotra Awena oraz Germana Chana⁵³. Są oni fundatorami Nagrody Genesis o wartości miliona USD znanej jako „żydowska Nagroda Nobla”. Jest przyznawana corocznie osobom pochodzenia żydowskiego, pielęgnującym żydowskie wartości, które osiągnęły uznanie oraz sukcesy zawodowe w swojej dziedzinie. Laureatami „żydowskiej Nagrody Nobla” zostali m.in. Michael R. Bloomberg, Michael Douglas czy Natalie Portman⁵⁴. Innym przejawem aktywności postradzieckich miliarderów jest zasiadanie przez nich w żydowskich organizacjach. Oligarchowie zarządzają regionalnymi ekspozyturami Światowego Kongresu Żydów (WJC). Przewodniczącym Europejskiego Kongresu Żydów jest Wiaczesław Mosze Kantor, współprzewodniczący także Europejskiej Radzie ds. Tolerancji i Pojednania⁵⁵. Z kolei na czele Euroazjatyckiego Kongresu Żydów stoi Michaił Mirilaszwili⁵⁶. W ramach Światowego Kongresu Żydów istnieje także filia WJC – Russian Federation, którego przewodniczącym jest ukraiński oligarcha – Yuri Kanner, będący również prezesem Rosyjskiego Kongresu Żydów⁵⁷. We władzach ostatniego zasiadają także Michaił Fridman, Wiktor Wekselberg, Michaił Mirilaszwili oraz German Chan⁵⁸.

⁵³ D.M. Herszonhorn, *Russians Join Israel to Start Jewish Prize of \$1 Million* [26 VI 2012], <https://www.nytimes.com/2012/06/27/world/europe/russians-establish-1-million-jewish-prize-with-israel.html> (26 VII 2022).

⁵⁴ Ciekawostką jest, że Natalie Portman odmówiła udziału w gali „izraelskich Nobli” z 2018 r. z przyczyn humanitarnych. Media postawę aktorki powiązały z krwawą pacyfikacją palestyńskich demonstracji w Strefie Gazy przez stronę izraelską. J. Maltz, *Natalie Portman to Donate \$2m Genesis Prize Despite Boycotting Israel Ceremony, Foundation Source Says: Portman Rep Denies* [20 IV 2018], <https://www.haaretz.com/israel-news/2018-04-20/ty-article/.premium/portman-keeping-2m-genesis-prize-despite-boycott-sources-say/0000017f-ea1c-d3be-ad7f-fa3f1a730000> (26 VII 2022).

⁵⁵ European Jewish Congress, *Moshe Kantor, EJC President, awarded with the „Medal of Merit for Tolerance”* [24 XI 2011], <https://eurojewcong.org/ejc-in-action/archive/moshe-kantor-ejc-president-awarded-with-the-omedal-of-merit-for-tolerance/> (26 VII 2022).

⁵⁶ World Jewish Congress (WJC), *Communities*, <https://www.worldjewishcongress.org/en/about/communities> (26 VII 2022).

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ M. Matusiak, *op.cit.*, s. 22.

Na poziomie krajowym oligarchowie z byłego ZSRR także pełnią ważne funkcje. Jeden z najbardziej wpływowych ukraińskich oligarchów, związany z prezydentem Ukrainy Wołodymyrem Zeleńskim, Ihor Kołomojski⁵⁹, przewodzi Zjednoczonej Wspólnocie Żydów z Ukrainy⁶⁰. Inna lokalna organizacja to Federacja Wspólnot Żydowskich Rosji. Prezesem rady nadzorczej oraz jednym z liderów placówki jest mieszkający w Izraelu od 2018 r. Roman Abramowicz⁶¹. Ta instytucja o profilu religijnym, podobnie jak rosyjski oligarcha, jest powiązana z władzami w Moskwie. Jednak nie wszyscy postradzieccy miliarderzy czy biznesmeni z izraelskim paszportem są bliscy Kremlowi. Przykładem są akcjonariusze nieistniejącego już przedsiębiorstwa naftowego „Jukos”, którzy popadli w konflikt z rosyjską władzą. Dzisiaj pełnią oni funkcję pewnego rodzaju opozycji wobec Władimira Putina w Izraelu. Są to Leonid Newzlin, Michaił Brudno czy Władimir Dubow⁶².

Innym ciekawym polem aktywności oligarchów z byłych republik radzieckich jest zaangażowanie w organizacjach poświęconych upamiętnieniu ofiar Holokaustu. Na liście fundatorów i ofiarodawców Jad Waszem (Instytut Pamięci Męczenników i Bohaterów Holokaustu) figurują Euroazjatycki Kongres Żydów, Genesis Philanthropy Group, Michaił Mirilaszwili, Ihor Kołomojski czy Wiaczesław Mose Kantor⁶³. Ten ostatni jest także głównym organizatorem oraz przewodniczącym Światowego Forum Holokaustu⁶⁴. Innym oligarchą także angażującym się w działalność fundatorską na rzecz tego typu instytucji jest wspomniany już Roman Abramowicz. Nie figuruje on na liście oficjalnych donatorów Jad Waszem, był jednak drugim najbardziej znaczącym prywatnym darczyńcą po zmarłym Sheldonie Adelsonie (1933-2021)⁶⁵. Sytuacja zmieniła się jednak po nałożeniu

⁵⁹ *Ibidem*, s. 20.

⁶⁰ United Jewish Community of Ukraine, *Leaders*, <https://jew.org.ua/eng/leaders> (26 VII 2022).

⁶¹ Интерфакс, *Статистика деятельности Федерации еврейских общин России (по данным на 2015 год)* [1 XII 2015], <http://www.interfax-religion.ru/?act=reference&div=13> (26 VII 2022). Roman Abramowicz jest bardzo zaangażowany w działalność fundatorską w Izraelu. Śledztwo przeprowadzone przez stację BBC wykazało, że spółki powiązane z rosyjskim miliarderem przekazały 100 mln USD fundacji Elad. Jest to organizacja, która zajmuje się osadnictwem żydowskim we Wschodniej Jerozolimie. Zob. BBC News, *Israeli Settlers' Chelsea Boss Backer* [21 IX 2020], <https://www.bbc.com/news/av/world-middle-east-54237970> (26 VII 2022). Oprócz tego Abramowicz przekazał kilkadziesiąt milionów USD na rzecz jednego ze szpitali w Izraelu, sfinansował powstanie nowej placówki naukowej na Uniwersytecie w Tel Awiwie oraz przekazywał środki na rzecz Agencji Żydowskiej.

⁶² M. Matusiak, *op.cit.*, s. 23.

⁶³ Yad Vashem (The World Holocaust Remembrance Centre), *Donors*, <https://www.yadvashem.org/donors.html> (26 VII 2022).

⁶⁴ World Holocaust Forum, *Founder*, <https://worldholocaustforum.org/founder/> (26 VII 2022).

⁶⁵ S. Rubin, *Israel's Holocaust Museum is So Dependent on a Russian Oligarch that it Wants to Protect Him from Sanctions* [2 III 2022], <https://www.washingtonpost.com/world/2022/03/02/israel-russia-oligarch-yad-vashem-ukraine/> (26 VII 2022).

sankcji na rosyjskiego oligarchę w wyniku rosyjskiej agresji na Ukrainę. Abramowiczowi zarzucono bowiem powiązania z Władimirem Putinem. Instytut Jad Waszem wspólnie z jednym z aszkenazyjskich rabinów oraz dyrektorem Sheba Medical Centre (największego centrum medycznego w Izraelu) wystosowali list do ambasadora USA w Izraelu, Thomasa Nidesa z prośbą, aby Stany Zjednoczone nie nakładały sankcji na Abramowicza z uwagi na udzielane przez niego wsparcie dla żydowskich organizacji⁶⁶.

Polityka historyczna

Kwestia zaangażowania postradzieckich oligarchów w organizacje upamiętniające Zagładę Żydów jest o tyle interesująca, iż może wpisywać się także w szerszą sferę polityki historycznej Izraela. Od lat podejmuje się próby wkomponowania do niej elementów radzieckich łącząc je z żydowskimi. W tym kontekście można mówić nawet o konstruowaniu nowej mitologii narodowej. Przejawem takiej hybrydy jest kreowanie mitu o Armii Czerwonej jako „heroicznej” sile, która odegrała kluczową rolę w zwycięstwie nad III Rzeszą. Połączenie Holokaustu z historyczną narracją o „wielkiej wojnie ojczyznianej” (1941-1945) ma stanowić spoiwo dwóch społeczności. Rosyjskojęzyczni Żydzi przybyli do Izraela w ramach *Alija Russit* spotkali się z innym obrazem pamięci o II wojnie światowej, w którym centralne miejsce zajmowała Zagłada Żydów. Natomiast inne zagadnienia, takie jak kwestie militarne oraz wkład ZSRR i Armii Czerwonej nie były znane. Shoah (hebr. zniszczenie, całkowita zagłada) jest dla Żydów symbolem ich tożsamości oraz świadomości narodowej mającym duże znaczenie dla autoidentyfikacji narodu żydowskiego. Nie ma zatem nic nadzwyczajnego w tym, że klasyczna izraelska historiografia nie eksponuje w równym stopniu innych wątków. Włączenie radzieckiego komponentu do polityki historycznej stanowi wyrafinowaną unifikację treści żydowskich z narracją ZSRR. Podkreśla się w tym celu wyzwolenie przez Armię Czerwoną obozu Auschwitz – Birkenau oraz rolę żydowskich żołnierzy walczących w jej szeregach. Dzięki zabiegom rosyjskojęzycznych Żydów wątki radzieckie przeniknęły do izraelskiej świadomości o II wojnie światowej. Skutkiem tego jest m.in. uznanie przez Kneset w 2017 r. Dnia Zwycięstwa w Europie za obchodzone 9 V święto państwowe⁶⁷. Innym, namacalnym przejawem tego procesu są próby tworzenia wspólnego dziedzictwa materialnego. Dla połączenia radzieckiej i żydowskiej historii, na terenach Izraela powstają pomniki poświęcone zaangażowaniu Armii Czerwonej w zwycięstwo nad nazistowskimi Niemcami. Przykładem jest m.in. Pomnik Zwycięstwa w Netanyi, monument

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ M. Matusiak, *op.cit.*, s. 41.

na Wzgórzu Herzla w Jerozolimie upamiętniający żydowskich żołnierzy Armii Czerwonej czy pomnik ofiar blokady Leningradu, także mieszczący się w Jerozolimie. Tego typu przekaz jest także z sukcesem budowany na arenie międzynarodowej. Podczas Światowego Forum Holokaustu w styczniu 2020 r. wkład „bohaterskiej” Armii Czerwonej w zwycięstwo nad nazistami i w wyzwolenie obozu Auschwitz – Birkenau podkreślił m.in. prezydent Francji, Emmanuel Macron⁶⁸. Za przejaw połączenia radzieckiej i żydowskiej tożsamości można zatem uznać wspólną politykę historyczną budowaną poprzez scalenie wybranych komponentów. Należy jednak zauważyć, że w dalszym ciągu w izraelskiej narracji dominuje wątek Zagłady Żydów oraz głównie elementy żydowskie. Pomimo włączenia do niej wątków radzieckich, mają one raczej charakter drugoplanowy i uzupełniająca. Kwestia polityki historycznej może jednak służyć także celom politycznym oraz być platformą współpracy pomiędzy Federacją Rosyjską a Izraelem⁶⁹.

Podsumowanie

Imigranci z byłych republik związkowych wnieśli do izraelskiej wielokulturowości nowy, rosyjskojęzyczny komponent oraz stali się częścią mozaiki społeczno-kulturowej państwa żydowskiego. Ich wyjazd był motywowany różnymi czynnikami i różnił się w zależności od okresu jaki przypadał na daną *aliję*. Przybysze z lat 70. XX w. mający pełną świadomość swojego żydowskiego pochodzenia bardzo szybko dostosowali się do obrazu imigranta-syjonisty i inspirowani ideowym podejściem dołączenia do wspólnoty narodowej przyjęli nową tożsamość, zapominając o przeszłości. Pomimo tego w tej grupie znaleźli się i tacy, którzy wciąż mówili po rosyjsku i w różnym stopniu utożsamiali się z dawną ojczyzną. Z kolei rozpad ZSRR zapoczątkował najbardziej kompleksową *aliję* w dziejach Izraela. Przybysze z tej fali migracyjnej zdecydowanie odmówili zerwania z radziecką przeszłością, co więcej, propagowali w kraju rosyjską kulturę wysoką. Jeszcze inną motywacją kierowali się Żydzi przybyli do Izraela w XXI w. Powodem ich decyzji o opuszczeniu swoich miejsc zamieszkania były kwestie polityczne oraz sprzeciw wobec agresywnej i konfrontacyjnej polityki zagranicznej Władimira Putina. W ostatnim czasie coraz więcej ukraińskich Żydów ucieka przed wojną do Izraela. Czas pokaże, jak liczna będzie ta fala migracyjna. Zupełnie odmienną grupą są także postradzieccy oligarchowie angażujący się w działalność fundatorską i instytucjonalną, aktywni m.in. przy wspieraniu organizacji upamiętniających ofiary Holokaustu. Biorąc pod uwagę wymienione czynniki można

⁶⁸ Rzeczpospolita, *Światowe Forum Holokaustu. Co mówili przywódcy w Yad Vashem?* [23 I 2020], <https://www.rp.pl/polityka/art923071-swiatowe-forum-holokaustu-co-mowili-przywodcy-w-yad-vashem> (26 VII 2022).

⁶⁹ M. Matusiak, *op.cit.*, s. 6.

potwierdzić hipotezę tekstu, opierającą się na założeniu, że imigranci z państw postradzieckich doprowadzili do hybrydyzacji izraelskiej i radzieckiej tożsamości, podtrzymując związki z pierwotną ojczyzną przy jednoczesnej asymilacji z izraelskim społeczeństwem. Pomimo iż dostosowali się w Izraelu na własnych zasadach to należy uznać, że z sukcesem w większym bądź mniejszym wkomponowali się w społeczeństwo izraelskie. Przywiązanie do syjonizmu i żydowskich tradycji imigrantów z lat 70. XX w. na pewno ułatwiało asymilację i umożliwiło natychmiastowe wchłonięcie tej zbiorowości do Państwa Izrael. Natomiast przybysze z *Alija Russit* jeśli nie identyfikowali się z krajem ideowo czy kulturowo, to na pewno państwowo. Stając się pełnoprawnymi obywatelami Izraela, zakładając rosyjskojęzyczne media, radio i telewizję dokonali połączenia izraelskiej obywatelskości i radzieckiej tożsamości. Nie generują także niepokojów społecznych w odróżnieniu od innych grup w Izraelu (np. ultraortodoksów bądź agresywnych osadników żydowskich). Mieli powody, aby być niezadowolonymi ze swojej sytuacji materialnej na początku lat 90. XX w., jednak ich sprzeciw nie miał charakteru bojowego. Uwidocznił się natomiast w sferze politycznej, ponieważ grupa ta miała wpływ na wybór Icchaka Rabina na stanowisko premiera w 1992 r.⁷⁰ Odpowiadając na pytanie badawcze należy stwierdzić, że w przypadku *aliji* lat 70. XX w. połączenie obydwu tożsamości dokonało się w sferze państwowej i ideowej, natomiast w przypadku „wielkiej rosyjskiej aliji” głównie państwowej, lecz niekoniecznie tożsamościowej czy kulturowej. Z kolei migracja ludności żydowskiej do Izraela w XXI w. nabrała nowego rozpędu z uwagi na otwartą agresję rosyjską na Ukrainę. Z uwagi na zmieniające się trendy demograficzne oraz inne uwarunkowania trudno mówić o stopniu przywiązania nowych przyjezdnych do Państwa Izrael. Większość ucieka przed wojną, bądź jest motywowana sprzeciwem wobec polityki Kremla. Można więc stwierdzić, że są nastawieni na to, aby identyfikować się z Izraelem państwowo. Inna płaszczyzna, na której dokonuje się ujednolicanie radzieckiej i żydowskiej kultury to kwestia polityki historycznej, przejawiająca się w budowaniu wspólnej narracji o II wojnie światowej, próbach tworzenia wspólnego dziedzictwa materialnego oraz scalaniu żydowskich i radzieckich wzorców. Kolejnym aspektem jest polityka wewnętrzna państwa żydowskiego. Po 1992 r. rosyjskojęzyczna część społeczeństwa Izraela nie stanowi zwartej elektoratu i pomimo licznych prób nie utworzyła silnego bloku politycznego reprezentującego ich interesy. Z czasem rosyjski głos „rozpłynął się” na izraelskiej scenie politycznej. Z lekkim przekąsem można także wyszczególnić inną sferę, w której stali się podobni izraelskiemu społeczeństwu, mianowicie w sferze konfliktów wewnętrznych. Rosyjskojęzyczni Żydzi to kolejny segment zróżnicowania w kraju. Wpisują się w podział na linii religijni – świeccy Żydzi i z uwagi na utrudnienia natury religijnej w sprawach cywilnych oraz w kwestii

⁷⁰ A. Shapira, *Historia Izraela...*, s. 527.

zawierania małżeństw można ich zaliczyć do bloku „antyreligijnego”. Religia jest czynnikiem znacznie utrudniającym im integrację. Z kolei wojna na Ukrainie może zrodzić dalsze antagonizmy oraz generować podziały już wśród samej grupy imigrantów z ZSRR, tworząc nowy podział na Żydów ukraińskich oraz Żydów rosyjskich. Mimo to wydaje się jednak, że różnice pomiędzy Żydami z byłych republik związkowych a resztą społeczeństwa mogą z czasem okazać się efemeryczne, a naturalne procesy demograficzne, których katalizatorem będzie absorpcja fizyczna oraz integracja kulturowa, doprowadzą w ciągu najbliższych dekad do unifikacji izraelskiej wspólnoty narodowej.

Abstract

Piotr Kosiorek

The situation, role and relevance of immigrants from former USSR in Israel – between Soviet and Jewish identity

Immigrants from the former Soviet Union came to Israel under various circumstances motivated by political, economic, social and security factors. Their greatest number came to the Jewish State in migration wave of the 1970s and, above all, the „great Russian Aliyah” of the 1990s. Next numerous groups emigrated in 2000-2009 and 2014-2019. Also the number of Ukrainian Jews coming to Israel increasing due to the open Russian aggression in Ukraine. Expatriots from the former Soviet republics are another component of Israeli multiculturalism. A peculiar community among the Russian-speaking newcomers are the post-Soviet oligarchs, businessmen and billionaires, who have an influence on the socio-political life of the country, especially in the institutional sphere. Worth noting thing is the current tendency to combine Soviet and Jewish elements in the field of historical policy and to supplementing the Israeli historiography of the Second World War with Soviet components. The main objective of this article will be to analyze the role and importance of the Russian-speaking Jewish community in Israel. The text will be an attempt to answer the question to what extent and on what spheres the merge of two communities – local Israeli and immigrant can be observed.

Keywords: Israel, USSR, Post-Soviet states, demography, migrations, migratory waves, aliyah

References

- Bashi, S., *Israel Welcomes Ukrainian Refugees. Why Can't It Do the Same for Palestinians Married to Israelis, Like My Spouse?* [2 V 2022], <https://forward.com/opinion/501273/israel-welcomes-ukrainians-not-palestinians-married-to-israelis/>.
- BBC News, *Israeli settlers' Chelsea boss backer* [21 IX 2020], <https://www.bbc.com/news/av/world-middle-east-54237970>.
- Central Bureau of Statistics, *Immigration to Israel from the Former Soviet Union* [10 I 2001], https://www.cbs.gov.il/en/Statistical/immigration_e.pdf.
- Cohn-Sherbok, D. & El-Alami, D., *Konflikt palestyńsko-izraelski*, Warszawa 2002.
- Della Pergola, S., *Jewish Demographic Policies. Population Trends and Options in Israel and in Diaspora* (Jewish People Policy Institute), Jerozolima 2011.
- European Jewish Congress, *Moshe Kantor, EJC President, awarded with the „Medal of Merit for Tolerance”* [24 XI 2011], <https://eurojewcong.org/ejc-in-action/archive/moshe-kantor-ejc-president-awarded-with-the-omedal-of-merit-for-tolerance/>.
- Galili, L., *The Other Tribe: Israel's Russian – Speaking Community and How it Is Changing in the Country* [IX 2020], https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2020/09/FP_20200921_other_tribe_galili.pdf.
- Gradstein, L., *Racial Discrimination Rife in Israel's Labor Market* [19 XII 2012], <https://www.jpost.com/Features/In-Thespotlight/Racial-discrimination-rife-in-Israelis-labor-market>.
- Grinberg, D., *Bazylejski program*, http://www.jhi.pl/psj/bazylejski_program.
- Gross, J.A., *Hundreds of Jews Fleeing Ukraine to Arrive in Israel Next Week* [2 III 2022], <https://www.timesofisrael.com/hundreds-of-jews-fleeing-ukraine-to-arrive-in-israel-next-week/>.
- Herszonhorn, D.M., *Russians Join Israel to Start Jewish Prize of \$1 Million* [26 VI 2012], <https://www.nytimes.com/2012/06/27/world/europe/russians-establish-1-million-jewish-prize-with-israel.html>.
- Interfaks, *Statistika deyatel'nosti Federatsii yevreyskikh obshchin Rossii (po danym na 2015 god)*, 1 XII 2015, <http://www.interfax-religion.ru/?act=reference&div=13>.
- Israel Intelligence Heritage & Commemoration Centre (IICC), *Nativ*, https://www.iicc.org.il/?module=category&item_id=110.
- Jadwiszczok, M., *Pierwsza wojna izraelsko-arabska 1948 roku i jej wpływ na formowanie się Izraelskich Sił Obronnych*, Poznań 2010.
- Jewish News Syndicate, *Israeli Immigration Minister Visits Ukraine to Boost 'Aliyah'* [7 IV 2022], <https://www.jns.org/israeli-immigration-minister-visits-ukraine-to-boost-aliyah-efforts/>.
- Jewish Virtual Library, *Israel's Basic Laws: The Law of Return*, <https://www.jewish-virtuallibrary.org/israel-s-law-of-return>.

- Jewish Virtual Library, *Total Immigration to Israel from the Former Soviet Union (1948 – Present)*, <https://www.jewishvirtuallibrary.org/total-immigration-to-israel-from-former-soviet-union>.
- Kaplan, J., *The Mass Migration to Israel of the 1950s*, <https://www.myjewishlearning.com/article/the-mass-migration-of-the-1950s/>.
- Kempinski, Y., *Record 600 New Immigrants from Ukraine to Arrive Today* [23 III 2022], <https://www.israelnationalnews.com/news/323825>.
- Kershner, I., *Ukraine War Ignites Israeli Debate Over Purpose of a Jewish State* [23 III 2022], <https://www.nytimes.com/2022/03/23/world/middleeast/israel-ukraine-refugees-jewish.html>.
- Khanin, V., *Aliyah from the Former Soviet Union: Contribution to the National Security Balance* [II 2010], https://www.gov.il/BlobFolder/reports/research_2010_1/he/Aliyah-contribution-to-national-security.pdf.
- Kozłowski, T., *Jak organizowano tranzyt Żydów z ZSRR* [1 II 2017], <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/historia/1609847,1,jak-organizowano-tranzyt-zydow-z-zsrr.read>.
- Liphshiz, C., *How Russia's War is Undoing 30 Years of Jewish Community Building in Ukraine* [24 VII 2022], <https://www.timesofisrael.com/how-russias-war-is-undoing-30-years-of-jewish-community-building-in-ukraine/>.
- Maital, S., *The Debilitating Brain Drain* [6 II 2013], <https://www.jpost.com/Magazine/Opinion/The-debilitating-brain-drain>.
- Maltz, J., *Natalie Portman to Donate \$2m Genesis Prize Despite Boycotting Israel Ceremony, Foundation Source Says; Portman Rep Denies* [20 IV 2018], <https://www.haaretz.com/israel-news/2018-04-20/ty-article/.premium/portman-keeping-2m-genesis-prize-despite-boycott-sources-say/0000017f-ea1c-d3be-ad7f-fa3f1a730000>.
- Matusiak, M., *Rosyjska ulica. Miejsce i znaczenie imigrantów z byłego ZSRR w Izraelu*, „Punkt Widzenia OSW” 2021, nr 84.
- Miller, Y.A., *Two Ukrainians discover They're Sisters while Fleeing to Israel* [21 III 2022], <https://aish.com/two-ukrainians-discover-theyre-sisters-while-fleeing-to-israel/>.
- Moh, C., *The Jackson-Vanik Amendment and U.S.-Russian Relations* [3 II 2010], <https://www.wilsoncenter.org/event/the-jackson-vanik-amendment-and-us-russian-relations>.
- Picard, A., *Like A Phoenix: The Renaissance Of Sephardic/Mizrahi Identity In Israel In The 1970s and 1980s*, „Israel Studies” 2016, nr 2.
- Pileggi, T. & Staff, T., *Netanyahu Doubles Down in Reform Row: 'Israel is Home for All Jews'* [12 VI 2015], <https://www.timesofisrael.com/netanyahu-doubles-down-in-reform-row-israel-is-home-for-all-jews/>.
- Pohl, A., *Wpływ judaizmu na prawodawstwo Izraela*, „Refleksje” 2014, nr 9.
- Rigler, S.Y., *In Ukraine. The Escape Road not Taken* [27 II 2022], <https://aish.com/in-ukraine-the-escape-road-not-taken/>.

- Rubin, S., *Israel's Holocaust Museum is So Dependent on a Russian Oligarch that it Wants to Protect Him from Sanctions* [2 III 2022], <https://www.washingtonpost.com/world/2022/03/02/israel-russia-oligarch-yad-vashem-ukraine/>.
- Rzeczpospolita, *Światowe Forum Holokaustu. Co mówili przywódcy w Yad Vashem?* [23 I 2020], <https://www.rp.pl/polityka/art923071-swiatowe-forum-holokaustu-co-mowili-przywodcy-w-yad-vashem>.
- Rudnik, E., *Społeczeństwo Izraela – kim są i skąd wzięli się Izraelczycy?*, [in:] *Państwo Izrael. Analiza politologiczno-prawna*, ed. E. Rudnik, Warszawa 2006.
- Shapira, A., *Historia Izraela*, Warszawa 2018.
- Shapira, A., *Israel: A History*, Waltham 2012.
- Solarz, A.M., *Podziały wśród społeczności żydowskiej i problemy bezpieczeństwa Izraela*, „Wschodnioznawstwo” 2012.
- The Jewish Federations, *Jewish Federations & the Crisis in Ukraine: May 4 2022*, <https://www.jewishfederations.org/fedworld/ukraine-crisis-update-may-4-2022>.
- Tolts, M., *A Half Century of Jewish Emigration from the Former Soviet Union*, Jerozolima 2019.
- United Jewish Community of Ukraine, *Leaders*, <https://jew.org.ua/eng/leaders>.
- World Jewish Congress (WJC), *Communities*, <https://www.worldjewishcongress.org/en/about/communities>.
- World Holocaust Forum, *Founder*, <https://worldholocaustforum.org/founder/>.
- Yad Vashem (The World Holocaust Remembrance Centre), *Donors*, <https://www.yadvashem.org/donors.html>.

Piotr Kosiorek – mgr bezpieczeństwa międzynarodowego, doktorant w Zakładzie Badań Wschodnich w Instytucie Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Wrocławskiego w ramach Kolegium Doktorskiego Nauk o Bezpieczeństwie. ORCID: 0000-0003-1618-6607